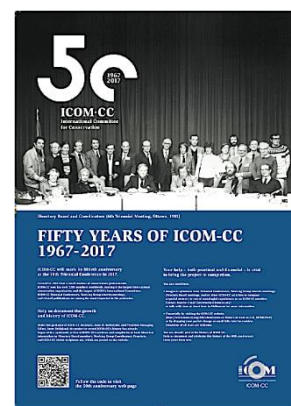

ICOM-CC 'Triennial Conference', Copenhagen 2017

Kopenhagen, Denemarken

4 - 8 september 2017

Thea van Oosten

Dankzij een reisbeurs van ICOM Nederland was ik in de gelegenheid om het driejaarlijkse congres van ICOM-CC in Kopenhagen bij te wonen. Het thema van het congres was 'Linking Past and Future'. Tevens werd het vijftig jarig jubileum van ICOM-CC gevierd met de presentatie van het boek over de geschiedenis van 50 jaar ICOM-CC. Het 18^e congres was georganiseerd door het NOC ('National Organising Committee') met de hieronder vermelde partners en ICOM-CC. Het congres vond plaats in het (nieuwe) Tivoli Congress Centre iets buiten het centrum van Kopenhagen. Het congres werd bijgewoond door 1020 deelnemers uit 58 landen.

ICOM-CC (International Committee for Conservation) is een internationaal comité en een platform voor restauratoren, conserverings wetenschappers en andere professionals om met elkaar samen te werken, onderzoek te doen en de conservering van het cultureel erfgoed te promoten. De 21 werkgroepen van ICOM-CC houden internationale bijeenkomsten en

worden door nieuwsbrieven van hun werkgroep, de jaarlijkse nieuwsbrief van de Directory Board en door de Preprints van het driejaarlijkse congres op de hoogte gehouden van de laatste ontwikkelingen op het gebied van conservering van cultureel erfgoed.

ICOM-CC bestaat uit een Directory Board van 10 personen (waaronder de secretaris), 21 werkgroepen met coördinatoren en assistent coördinatoren en heeft 2900 leden uit 58 verschillende landen.

Het programma van het 18^e congres was opgedeeld in drie plenaire sessies, 165 parallelle sessies van de werkgroepen en een excursie middag voor de 1020 deelnemers.

Er waren 24 verschillende excursies (technical visits) georganiseerd:

-Exhibiting light-sensitive items in the Royal Danish Library, -Joint storage facility building project and - visit to the Royal Danish Library's stacks,- Department of Preservation at Royal Danish Library, - The Royal Danish Academy of Fine Art, Schools of Architecture, Design and Conservation. School of Conservation, - Medicinsk Museion, - SMK - National Gallery of Denmark, - Rosenborg Castle - Far Eastern Lacquer and Western Japanning, - Rosenborg Castle - The Lehmann Music Cabinet; Masterpiece, Music, and Mechanics, - The Natural History Museum of Denmark, Collection tour at the Zoological Museum, - The Natural History Museum of Denmark, Large-scale moving project, - Bevaringscenter Øst and Køge Museum, - The DFI Film Archive, - The Museum of National History /Frederiksborg Castle, - The Art Conservation Center and M/S the Maritime Museum of Denmark, - Louisiana Museum of Modern Art, - National Museum of Denmark, Conservation and Natural Sciences, - The Viking ship Museum and Roskilde Cathedral, - The Open Air Museum, - Gothic wall paintings tour, - Outdoor Sculptures of stone, - Outdoor sculptures of metal, - Architectural paint, - Museum of Copenhagen: Exhibitions, - Museum of Copenhagen: Excavation.

Keus genoeg voor de 1020 deelnemers aan het congres. Als ‘social event’ was er elke avond een receptie in respectievelijk de Deense Koninklijke Bibliotheek (The Black Diamond), het stadhuis van Kopenhagen, de ‘National Gallery- Statens Museum for Kunst’, het Nationaal Museum van Denemarken, en het ‘Lapidarium of Kings’. Het hoogtepunt van deze social events was het diner op donderdagavond in het Nationaal Museum van Denemarken. Heel goed georganiseerd, een heerlijk diner en goede muziek waarop veel congresgangers tot in de late uurtjes hebben gedanst.

Ik bezocht op woensdagmiddag het ‘Luisiana museum’ (museum van moderne kunst, een uur rijden met de bus van Kopenhagen) ; een prachtig niet al te groot museum met mooie kunst en een schitterende beeldentuin a la Krøller-Müller Museum. Het museum ligt aan de zee met uitzicht op Zweden, alleen het weer zat niet mee; heel veel regen en wind.

Het Congres

De eerste plenaire sessie bestond uit een welkom door verschillende personen; als eerste was de voorzitter van het organiserend comité Jesper Stub Johnsen (National Museum of Denmark) aan het woord die de koningen van Denemarken Margaretha II hartelijk welkom heette en de lange traditie van conserveren van ICOM-CC en vooral het internationale en interdisciplinaire karakter van het conserveringsonderzoek toelichtte met de restauratie van een Chinese lak-kast van de koningin van Denemarken. Daarna verwelkomde de voorzitter van de directory board van ICOM-CC, Kristinane Straetkvern de deelnemers van het congres en vertelde dat de meer dan 2900 leden van ICOM-CC (het grootste internationale comité van ICOM) wereldwijd onderzoek en uitwisseling van kennis van het conserveren van het cultureel erfgoed tot hun ‘primary goal’ hebben. De president van ICOM, Suay Aksoy en

Soren Pind de minister van “Education and Research” van Denemarken spraken hun welkomstwoorden en hun bewondering uit voor ICOM-CC en feliciteerden ICOM-CC met het vijftig jarig jubileum en wensten ICOM-CC nog vele jaren. Ze benadrukten daarbij nog eens het belang van onderzoek aan cultureel erfgoed en uitwisseling van kennis op het gebied van conserveren.

Kristiane Straetkvern
Chair van ICOM-CC

De presentatie van de openingslezing ter ere van de 50ste verjaardag van ICOM-CC werd gehouden door Kathleen Dardes, Hoofd Collecties ‘Getty Conservation Institute’, Los Angeles, USA.

Haar lezing met de titel, “The Definition of a Profession Reimagined: ‘How ICOM’s History may inspire its Future’” ging over hoe de beroepsgroepen conservatoren, restauratoren, conserveringsonderzoekers en museum-educatie-medewerkers zich hebben ontwikkeld. Vanaf het begin vanuit een aantal zeer toegewijde museumdirecteuren die de noodzaak van onderzoek en restauratie inzagen in 1967 en inzagen dat groei en ontwikkeling van deze beroepsgroepen alleen tot stand kon worden gebracht door de krachten te bundelen en en congressen te organiseren.

Foto: Kathleen Dardes, Kristiane Straetkvern, Jesper Stub Johnsen, Soren Pind, Suay Aksoy, Joan Reifsnnyder.

Hierin speelt de opleiding van deze beroepsgroepen een zeer grote rol. Sinds de oprichting in 1967 heeft ICOM-CC zich sterk gemaakt om de beroepsgroep bekendheid te geven en te professionaliseren. In 1984 werd de definitie van het beroep conservator/restorer (restaurator

in het Nederlands) gepresenteerd en geaccepteerd, mede dank zij de input van Agnes Ballestrem de toenmalige directeur van het Centraal Laboratorium van Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap in Amsterdam (daarna ICN en nu RCE) . De ochtend werd afgesloten met de stand van zaken met betrekking tot de financiën, de activiteiten van de afgelopen drie jaar. De werkgroep activiteiten van ICOM-CC werden gepresenteerd door diverse leden van de directory Board.

De woensdag ochtend sessie was gewijd aan twee 'keynote' sprekers.

Eske Willerslev, met een lezing met de titel: Our Genetic Past; New Technologies, Possibilities And Ethical Considerations .

Salvator Munos Vinas, met een lezing getiteld: Heritage, Museums, Conservation And The World Outside: A Darwinian Approach.

Photo: Salvator Munos Vinas, Eske Willerslev, Tannar Ruuben and Jane Brown.

Eske Willerslev gaf een fantastische lezing over de mogelijkheid om met de nieuwste ontwikkelingen van de DNA technologie de eerste bewoners van de aarde en de verspreiding van verschillende populaties in kaart te brengen. Niet zo lang geleden duurde een DNA onderzoek van verschillende bodemvondsten nog een half jaar, tegenwoordig kan dit binnen een week. Zo kwam aan het licht dat de bewegingen van de eerste bewoners op aarde niet allemaal goed in kaart waren gebracht en dat nu veel meer bekend werd over welke groepen mensen nu eigenlijk de aarde bewoonden.

Eske Willerslev is een persoon die jarenlang onderzoek in een lezing van drie kwartier heel duidelijk aan de toehoorders kon overbrengen (een soort Robbert Dijkgraaf, die ook moeilijke materie op een voor ieder begrijpelijke manier kan uitleggen).

De vergelijking met het DNA onderzoek met het conserveringsonderzoek heden ten dage was dat met heel kleine monsters nog veel resultaat verkregen kan worden. En dat de vervuiling van ander DNA met de nieuwste onderzoekstechnieken niet meer de interpretatie van de gegevens in de weg staat.

De lezing van Salvador Munos Vinas was zeer goed en begrijpelijk maar gaf toch meer reden tot nadenken omdat het was gestoeld op meer filosofische aspecten. Door Salvador werd een beeld geschetst van de typografische mens die sinds we konden schrijven er een heel nieuwe wereld openging en de kennisoverdracht sneller en gemakkelijker werd. Daarna kwam de Epistemische anarchie op, waarbij er een hiërarchie was van op de eerste plaats de

natuurwetenschappen, daarna de geesteswetenschappen, daarna het nieuws en als laatste folklore. Tegenwoordig wordt onze tijd gekenmerkt door de EXEL denkende mens in een wereld waarin cijfers centraal staan en waar emotie en beleving op de tweede plaats komt en dit alles in de context van musea.

Op vrijdag, de laatste congres dag werd in een panel discussie aan een aantal voormalige voorzitters van ICOM-CC hun ervaring als voorzitter tijdens hun bestuursperiode en hun visie voor de toekomst, gevraagd.

In het panel zaten:

Catheline Perier- D Íeteren (Belgie) Janet Bridgland (USA), Jorgen Wadum (Denemarken), Marie-Claude Corbeil (Canada), Lisa Pilosi (USA) en

Kristiane Straetkvern (Denemarken). Het was een interessante paneldiscussie en gaf een helder beeld van het bestuurlijk verleden van ICOM-CC maar ook de positieve vooruitzichten voor de toekomst van ICOM-CC. Een van de aspecten van vernieuwing is het feit dat alle Preprints van de driejaarlijkse congressen online verkrijgbaar zullen zijn en dat dit al het geval is voor de Preprints van 2014 en 2011.

De laatste middag van het congres werden er drie medailles uitgereikt. Deze medailles zijn voor ICOM-CC leden die zich zich voor ICOM-CC en voor het conserveren in het algemeen, verdienstelijk hebben gemaakt.

Mikkel Scharf directeur van de 'Training school for conservators' in Kopenhagen kreeg een medaille voor zijn werk als 'trainer', hij werd ingeleid door Tana Ruuben, penningmeester van de ' directory Board'. Ian McLeod voormalig directeur van het ' Maritime Museum of Perth' kreeg zijn medaille voor zijn pionierswerk van onder water archeologische vondsten van metaal en hij werd ingeleid door Achal Pandya, van het National Museum of Delhi. Thea van Oosten voormalig senior conserverings onderzoeker RCE (Cultural Heritage Agency of the Netherlands), Amsterdam werd ingeleid met een prachtige verrassende PowerPoint presentatie door Agnes Brokerhof van het RCE Amsterdam en kreeg haar medaille voor het pionierswerk op het gebied van de conservering van plastics in moderne kunst en design.

Vervolgens werden de nieuwe gekozen leden van de Directory Board voor de jaren 2017-2020, voorgesteld en de nieuwe coördinatoren van de 21 werkgroepen. Het congres werd afgesloten met de bekendmaking van de stad van het volgende congres: Beijing China, 2020.

Ik heb geprobeerd om zoveel mogelijk lezingen van de Nederlandse deelnemers bij te wonen, maar dat was niet altijd mogelijk omdat de sessies parallel zijn georganiseerd en er daardoor keuzes moesten worden gemaakt.

78 deelnemers uit Nederland woonden het congres bij waarvan 16 deelnemers een presentatie in de verschillende werkgroep sessies hielden. Er waren 13 Nederlandse deelnemers als co-auteur van presentaties aanwezig en er waren 11 Nederlandse poster presentaties. Een zeer mooie vertegenwoordiging van Nederland.

Hieronder volgt een weerslag van de lezingen van de Nederlandse deelnemers.

Gilt leather conservation: a critical review to promote improved conservation strategies.
Martine Posthuma de Boer, Conservation of Historic Interiors Amsterdam, Roger Groves, Delft University of Technology Delft, The Netherlands Eloy Koldewey, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amersfoort.

De lezing ging over de geschiedenis van het onderzoek naar de restauratie van goudleer. Goudleer, waarvan slechts een fractie van de oorspronkelijke hoeveelheid bewaard is gebleven, is een niet zo bekend cultureel erfgoed en heeft een onderschat conserveringsprobleem. Goudleer bestaat uit leer bedekt met een dunne laag zilver met daarop een geel of oranje-bruine olie-hars vernis. De vergrijzing van het goudleer als gevolg van degradatieprocessen van de gebruikte materialen is de grote uitdaging voor de restauratie. Vroegere behandelingen resulteerden in negatieve bijwerkingen zoals veranderingen in glans en kleur (donkerder), het zachter worden van de vernis-en verflagen, en verstijving van de ondersteuning. Na een interdisciplinaire expert meeting en het research project (2016), werd tijdens de lezing de belangrijkste uitdagingen voor onderzoek naar het behoud gepresenteerd. Goed dat er voor een 'oud' probleem weer nieuwe wegen worden gezocht voor de conservering van goudleer.

The conservation of the 'Merkelsche Tafelaufsatz', created by the German goldsmith Wenzel Jamnitzer.

Joosje van Bennekom, Rijksmuseum Amsterdam, Sophie Hoffmann Historisches Museum Berlin/German Historical Museum Berlin, Arie Pappot Rijksmuseum Amsterdam, The Netherlands Tamar Davidowitz Rijksmuseum/University of Amsterdam, Dirk Jan Biemond Rijksmuseum Amsterdam,

De lezing van Joosje van Bennekom ging over een beroemd 16de-eeuws meesterwerk; een groot tafelstuk van de goudsmid Wenzel Jamnitzer. Het tafelstuk is zo bijzonder omdat de dieren van dit stuk naar ware grootte zijn gegoten. Deze gegoten delen waren verkleurd (zwart geworden) en een aantal waren gebroken. Verschillende schoonmaken technieken werden vergeleken en na testen bleek dat lokale elektrolytische reiniging - een nieuwe techniek - de meest geschikte methode zou zijn. Echter deze reinigingstechniek werkte niet op het object zelf waarschijnlijk doordat er een ondoordringbare laag op de delen aanwezig was. Uiteindelijk werden de stukken niet helemaal schoongemaakt. In plaats daarvan werd de beslissing genomen om te wachten tot de nieuwe reinigingsmethode geperfectioneerd is en geschikt gemaakt voor deze gegoten delen. Gebroken delen werden wel aan elkaar bevestigd door middel van inerte transparante krimp buisjes.

From Pollock-drips to perfect white in Jan Schoonhoven's Zero-reliefs

Lydia Beerkens, Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht, Petria Noble
Rijksmuseum Amsterdam, Sandra Weerdenburg Stedelijk Museum Amsterdam

Tijdens deze lezing door Lydia Beerkens, werd de Nederlandse nul kunstenaar, Jan J. Schoonhoven (1914-1994), die bekend is voor zijn witte seriële reliëfs van karton en krant belicht. De witte werken zijn met commerciële witte huisverf vervaardigd. Minder bekend zijn de abstracte, kleurrijke constructies uit de jaren 1950-zijn zogenaamde informele periode. Verschillende reliëfs uit het Stedelijk Museum Amsterdam werden onderzocht en behandeld. Daarnaast werden twee reliëfs uit het Rijksmuseum; het kleurrijke grote postkantoor reliëf (1958) uit de informele periode en zijn witte schotel reliëf (1963) behandeld. Tijdens de lezing werd de werkwijze en de intentie van de kunstenaar door zijn collega's Henk Peeters en Jan Henderikse en assistent Aad in 't Veld toegelicht. Schoonhovens ruimdenkende ideeën met betrekking tot het herstel van zijn kunstwerken (namelijk schilderen met huis verf) staan haaks op de professionele aanpak van de hedendaagse conservering.

Behaviour index of complex artworks: a conceptual tool for contemporary art conservation
Sanneke Stigter University of Amsterdam, The Netherlands

De lezing van Sanneke Stigter behandelde het beslissingsmodel over het effect van de besluitvorming met betrekking tot de conservering en de presentatie van complexe kunstwerken: een gedrag-index. Het is een conceptueel instrument dat vooral van belang is bij het beheren van onconventionele kunstwerken die van oorsprong variabel zijn. De gedragsindex laat het effect van de praktijk van het museum en de rol van de mensen die restaureren, installeren of het werk uitvoeren, zien. Het idee is om het concept van een gedrag-index als een interactief digitaal instrument in museum collectie managementsystemen te gebruiken. Dit geeft niet alleen inzicht in de biografie van een kunstwerk, maar ook dwingt ook het afleggen van verantwoording aan de mensen die de beslissingen moeten nemen over het kunstwerk en de manier waarop het moet worden getoond.

(S)watch it! Identifying, replicating and restoring the original colour of di Suvero's K-piece
Nikki Van Basten, Utrecht, Susanne Kensche, Kröller-Müller Museum Arnhem, Lydia Beerkens, Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht.

De lezing van Nikki van Basten liet het onderzoek naar de originele kleur van het buiten beeld 'K-piece' van Mark di Suvero en hoe die kleur te reproduceren, zien. Van de originele verf werd de kleur bepaald door latere overschilderingen te verwijderen. De originele verf werd vergeleken met referentie verfstalen die door de kunstenaar waren verstrekt, waardoor de kleur van de sculptuur nauwkeurig kon worden bepaald. In samenwerking met AkzoNobel werden twee commerciële verven geselecteerd om de oorspronkelijke kleur te reproduceren. Beide verven werden kunstmatig verouderd om de levensduur te bepalen. De verf die het beoogde uiterlijk van de sculptuur het best benaderde, werd gekozen. Het bewaren van de originele verfmonsters (swatches) is van zeer groot belang bij de restauratie van buitenbeelden gebleken.

The effect of materials and production processes of Selective Laser Sintering on the durability and appearance of Rapid Prototyped art objects

Katja Van De Braak, University of Amsterdam (UvA), Evelyne SnijderS University of Amsterdam (UvA), Suzan De Groot Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE), Henk Van Keulen Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE), Netta Krumperman Stedelijk Museum Amsterdam

Katja van de Braak gaf in haar lezing een overzicht van de verschillende nieuwe productiemethoden, bekend onder de naam ‘Rapid prototyping’ (RP). De lezing gaf een overzicht van de meest gebruikte 3D Rapid Prototyping methoden met de nadruk op SLS techniek. Steeds meer objecten vervaardigd volgens RP zijn deel gaan uitmaken van museumcollecties. Selective Laser Sintering (SLS) is een RP techniek die vaak wordt gebruikt door kunstenaars en ontwerpers om 3D kunst te creëren. Er is weinig bekend over de impact van SLS op de reproduceerbaarheid en duurzaamheid van deze door RP vervaardigde objecten. Door middel van SLS-materiaalanalyse, literatuuronderzoek en interviews met fabrikanten werd een inzicht gegeven in de gebruikte materialen en tevens werd het behoud van met deze nieuwe technieken vervaardigde kunstvoorwerpen, besproken .

Valuing Van Gogh's colours: From the past to the future

Ella Hendriks, University of Amsterdam Amsterdam, Agnes W. Brokerhof Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam, Kees Van Den Meiracker Van Gogh Museum Amsterdam, The Netherlands

Ella Hendriks gaf in haar lezing het onderzoek naar de hoeveelheid licht waaraan de schilderijen van Gogh mogen worden blootgesteld met een acceptabel verlies van culturele waarde. Bekend is dat Van Gogh's schilderijen van kleur zijn veranderd door blootstelling aan licht. De schilder zelf was zich hiervan bewust en conservatoren en wetenschappers hebben hiervan overvloedig bewijs gevonden. Tot voor kort was het beleid van verlichting in het Van Gogh Museum gebaseerd op de algemeen aanvaarde maximale lichtniveaus voor olieverfschilderijen. Door de nieuwe mogelijkheid om digitale visualisaties te maken die de effecten van kleurverandering laten zien, zijn de dramatische veranderingen voor iedereen zichtbaar geworden. Digitale visualisaties toonden een visuele prognose van verdere verandering en deze dienden als basis om acceptabel kleurverlies te bespreken. De uitkomst van dit onderzoek heeft geleid tot een verandering van het lichtbeleid voor de Van Gogh schilderijen.

Value Management Scan: Setting Priorities in Management and Care of Collections

Agnes W. Brokerhof, Cultural Heritage Agency of the Netherlands Amsterdam, The Netherlands, Janien Kemp Amsterdam City Archives Amsterdam, Anna E. Bülow The British Museum, Londen, Engeland.

De presentatie van Agnes Brokerhof ging over een nieuwe aanpak van collectiebeheer ontwikkeld door het RCE en toegepast op de collectie van het Amsterdamse stadsarchief en het Britse Museum. De aanpak behelst een evaluatie in vier stappen en helpt bij het vaststellen van prioriteiten in collectiebeheer. De aanpak combineert methoden voor waarde-beoordeling en risico-beoordeling binnen collectiebeheer door analyse van de structuur en de samenstelling van de collectie, aan de hand van de huidige waarden en de conditie, en de toegankelijkheid en het gebruik. Het overleg met belanghebbenden vanuit de gehele organisatie door middel van groepsdiscussies en bevordering van gedeeld begrip voor de doelstellingen van het collectiebeheer, is hierbij essentieel.

Past Treatments With a View to the Future: Early Twentieth-Century Restoration and Scientific Investigation of the Eight Group Portraits by Frans Hals in Haarlem

Mireille te Marvelde, Frans Hals Museum, De Hallen Haarlem, Liesbeth Abraham Frans Hals Museum | De Hallen Haarlem, Herman Van Putten Frans Hals Museum | De Hallen Haarlem, Michiel Franken Netherlands Institute for Art History (RKD) The Hague,

Mireille te Marvelde gaf in haar lezing de historische context en betekenis van een unieke documentatie van de restauraties van acht groepsportretten van Frans Hals uit het Frans Hals Museum, uitgevoerd tussen 1911 en 1927. De achtergrond en de redenen die hadden geleid tot het onderzoek en deze uitgebreide documentatie, maar ook het belang van het materiaal, werd toegelicht. Het was de eerste keer in Nederland dat interdisciplinaire samenwerking tussen een kunsthistoricus, restauratoren en een chemicus plaatsvond om de problemen met het schoonmaken van de schilderijen te onderzoeken. Naast geschreven rapporten en foto's bestaat de documentatie uit een kistje met materiaal dat betrekking heeft op wetenschappelijk onderzoek, inclusief monsters van verwijderde vernis. Tijdens de huidige behandeling van de drie regentenportretten leidde de studie van deze historische documentatie niet alleen tot een dieper inzicht in de conditie van de schilderijen en hun materiële geschiedenis, maar ook van het nut van het bewaren van rapporten met betrekking tot de Nederlandse restauratie geschiedenis van het begin van de 20ste eeuw.

Changing views, altering practices – a brief overview of two hundred years of paintings conservation at the Rijksmuseum in Amsterdam

Esther van Duijn, Rijksmuseum Amsterdam.

De presentatie van Esther van Duijn gaf het resultaat van de eerste helft van een driejarig onderzoeksproject naar de geschiedenis van het conserveren van de schilderijen collectie in het Rijksmuseum. Er werd een historisch overzicht van circa tweehonderd jaar conservering van kunstobjecten in het Rijksmuseum in Amsterdam gegeven en in het bijzonder de belangrijkste momenten in die tijd. De ideeën van toen over conservering werden tegen het licht gehouden in zowel de context van die tijd, maar ook in nationaal en internationaal verband.

The construction of late seventeenth-century Netherlandish furniture. Typology, materials, authorship and durability.

Paul van Duin, Rijksmuseum Amsterdam, Iskander Breebaart, Rijksmuseum Amsterdam,

Paul van Duin gaf in zijn lezing het systematische onderzoek naar de materialen en de makelij van een aantal laat 17e-eeuwse Nederlandse kasten aan. Kennis van de makelij is onontbeerlijk voor de interpretatie van oorzaken van schade en voor het kiezen van de meest geschikte conserveringsstrategie. Dit onderzoek gaf een waardevolle bijdrage aan kunsthistorische kennis en conservering van deze kasten aan. Aangezien de meeste meubels anoniem waren, kunnen nu door dit onderzoek meubelgroepen met een duidelijk identieke constructie worden toegeschreven aan dezelfde maker, waarbij inzicht wordt gegeven in het aantal kabinet makers dat actief was, wat specifiek was voor hun meubels en eventueel uiteindelijk in combinatie met archiefonderzoek, het gemakkelijker is om de kasten te identificeren.

A collection of historic ink bottles

Birgit Reissland, Cultural Heritage Agency of the Netherlands Amsterdam, The Netherlands
b.reissland@cultureelerfgoed.nl Art Ness Proaño Gaibor Cultural Heritage Agency of the
Netherlands Amsterdam, Frank Ligterink Cultural Heritage Agency of the Netherlands
Amsterdam, Johan G. Neevel Cultural Heritage Agency of the Netherlands Amsterdam,

Birgit Reissland vertelde in haar lezing over het onderzoeksproject naar de dramatische
kleurveranderingen van Van Gogh's pen-en inkt tekeningen. Het onderzoek bestond uit een
grondige studie naar late 19de-eeuwse inktvervaardiging. Het RCE had de unieke kans om
een set van 90 historische inktflessen (met de inkt er nog in) te verwerven. De samenstelling
van de inkten en hun chemische veranderingen die te zien zijn in de pen en inkt tekeningen,
werden met elkaar in verband gebracht.

*The terracotta dome and internal glass mosaics of Giggleswick school chapel, Yorkshire, UK:
condition, diagnosis and conservation*

Norman H. Tennent, University of Amsterdam, Amsterdam, The Netherlands, Deborah A.
Carthy Carthy Conservation London, United Kingdom

De presentatie van Norman Tennent ging over het behoud en onderzoek van glas mozaïeken
uit het einde van de 19e eeuw, die zich in de koepel van de 'Giggleswick School Chapel'
bevinden. Het onderzoek richtte zich op de vraag hoe de conditie van het twintig jaar geleden
gerestaureerde glas mozaïek was. De koepel zelf bestaat uit een constructie van terracotta
blokken. Analyse van de mortel die het glas mozaïek met de terracotta verbindt, werd
uitgevoerd met behulp van röntgendiffractie en Fourier transform infrarood spectroscopie. De
mortel bestaat uit calstiet, zinkoxide en lijnolie. Voordat de koepel werd gerestaureerd, werd
het glas mozaïek beschermd door mousseline en papier. De daaropvolgende restauratie aan de
glas mozaïeken bestond uit het vast zetten van loszittend glas, het vervangen van verdwenen
cartellini door verguld polyester en het consolideren van uitpuilende gebieden dmv PLM-SM
injecties. De conditie van de glas mozaïeken twee decennia na de restauratie was nog steeds
stabiel.

*Miracle mystery: Research and treatment of the Mirakeldoeken, a 16th-century tüchlein by
Jacob Cornelisz van Oostsanen*

Gwendoline Fife, Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht, Jos Van Och
Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht, Lynne Harrison National Gallery
London, Engeland.

Gwendoline Fife gaf een lezing over een Mirakeldoek, een niet compleet 16e-eeuwse
'Tüchlein' dat analytisch technisch werd onderzocht bij de Stichting Restauratie Atelier
Limburg (SRAL) in Maastricht. Onderzoek was nodig om de geschiedenis van het 'Tüchlein'
in kaart te brengen en de restauratie en de preventieve conservering uit te voeren. Mock-ups
en een literatuur studie maakten deel uit van het onderzoek. De verwijdering van de voering
en de selectie van de materialen en technieken voor het ondersteunen van de fragmenten was
een van de onderdelen van het onderzoek.

*Preventive conservation the development of a methodology to understand climate-induced
damage in decorated oak wood panels*

S.E. Ekelund, Rijksmuseum Amsterdam/Eindhoven University of Technology
Amsterdam/Eindhoven, R.A. Luimes, Eindhoven University of Technology Eindhoven,
C.A.F. Gauvin, Eindhoven University of Technology Eindhoven, P.H.J.C. Van Duin,
Rijksmuseum Amsterdam, A.J.M. Jorissen, Eindhoven University of Technology
Eindhoven, H.A. Ankersmit, Cultural Heritage Agency of the Netherlands Amersfoort, A.S.J.
Suiker, Eindhoven University of Technology Eindhoven, R.M. Groves, Delft University of
Technology Delft, H.L. Schellen, Eindhoven University of Technology Eindhoven.

Schade veroorzaakt door klimaatwisselingen in gedecoreerde eikenhouten panelen wordt beschouwd als een groot risico voor museumcollecties. Er is een multidisciplinaire samenwerking opgezet waarbij restauratoren en wetenschappers samenwerken om de gemeenschappelijke doelstellingen; kennis omtrent de veroudering, te bereiken. Om deze schade te begrijpen werd een methode ontwikkeld om deze schade te kunnen reproduceren. Dit onderzoek omvat ook een uitgebreid onderzoek naar empirische gegevens verkregen uit natuurlijk verouderde museumobjecten.

Red, white or blue – An evacuation priority marking system on paintings in Dutch museums and its applicability in conservation and research today

Stina E. Ekelund, Rijksmuseum/Eindhoven University of Technology Amsterdam, Esther E. Van Duijn Rijksmuseum Amsterdam,

Rode, witte en blauwe stippen (met een diameter van circa 50 mm) op de achterkant van schilderijen is een fenomeen (markeringssysteem) bekend bij de schilderijen restauratoren van het Rijksmuseum. Echter, het waarom en waarvoor is tot nu toe niet bekend. Het doel van het onderzoek naar dit fenomeen is om nieuwe informatie over dit verschijnsel te geven waardoor het mogelijk is om dateringen aan te geven. Voorbeelden uit de collectie Rijksmuseum laten zien hoe dit markeringssysteem kan worden gebruikt als een waardevol hulpmiddel voor restauratoren en conservatoren.

Van de Nederlandse co-auteurs van artikelen en presentaties zijn alleen de titels en de co-auteurs gegeven.

Gilded Goddess: The technical examination of an anonymous Italian gilt leather painting at the Mauritshuis

Julie Ribits, Saint Louis Art Museum St. Louis MO, USA, Abbie Vandivere, The Royal Picture Gallery Mauritshuis The Hague,

'The Might of White': Formulations of titanium dioxide-based oil paints as evidenced in archives of two artists' colourmen, mid-20th century

Alan Phenix, The Getty Conservation Institute Los Angeles, Alexia Soldano Paris, France
Klaas Jan Van Den Berg, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amersfoort,
Birgit Van Driel, Rijksmuseum Amsterdam, Delft University of Technology Delft, The
Netherlands Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amersfoort,

Seen from behind: Consolidation of painted works on poly(methyl methacrylate) by László Moholy-Nagy

Julie Barten, Solomon R. Guggenheim Museum New York NY, Anna Laganà, The Getty Conservation Institute Los Angeles CA, Thea Van Oosten Amsterdam,

Water sensitivity of modern oil paintings

Lucia Bay, Philadelphia Museum of Art Philadelphia PA, Aviva Burnstock, Courtauld Institute of Art London, Judith Lee, Tate London, Bronwyn Ormsby, Tate London, Klaas Jan Van Den Berg, Cultural Heritage Agency of the Netherlands Amsterdam,

New approaches to an old problem: A precision mild heat-transfer method for nuanced treatment of sensitive contemporary and modern artworks

Tomas Markevičius, The Munch Museum Oslo, Nina Olsson, Art Conservation Portland OR, Reto Hegelbach, Sefar AG Heiden, Switzerland, Rocco Furferi University of Florence, Italy Helmut Meyer, Nano Initiative Bayern GmbH Würzburg, Kate Seymour, Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht, Knud Saborowski Future Carbon GmbH Bayreuth, Germany, Leonardo Borgioli Cts Altavilla Vicentina, Italy Laura Amorosi Florence, Italy, Lorenzo Conti Lorenzo Conti Restauro Strutturale Dipinti su Tela Florence, Italy Rytė Šimaitė Lithuanian Art Museum Vilnius, Lithuania, Erika Kielė, Lithuanian Art Museum Vilnius, Stijn Lenaerts, Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) Maastricht, Juul Bierings, University of Amsterdam, Veronica Balzani Florence

An investigation of options for surface cleaning unvarnished water sensitive oil paints based on recent developments for acrylic paints

Jae Youn Chung, Hamilton Kerr Institute Cambridge, United Kingdom Bronwyn Ormsby Tate London, United Kingdom Judith Lee, Tate London, United Kingdom Aviva Burnstock, Courtauld Institute of Art London, United Kingdom, Klaas Jan Van Den Berg Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam,

Strain measurements during structural conservation treatment and the long-term monitoring of a 17th-century Dutch panel painting

Cécilia Gauvin, Eindhoven University of Technology Eindhoven, Anna Krekeler Rijksmuseum Amsterdam, Sydney Beall, Winterthur/University of Delaware Program in Art Conservation Newark DE, Stina Ekelund, Eindhoven University of Technology Eindhoven, Iskander Breebaart, Rijksmuseum Amsterdam, Jean-Christophe Dupré, University of Poitiers Poitiers, Franck Hesser, University of Poitiers, Paul Van Duin, Rijksmuseum Amsterdam, Petria Noble, Rijksmuseum Amsterdam.

The chemical characterisation of water-sensitive modern oil paint swatches by Winsor & Newton

Judith Ann Lee, Tate Britain London, United Kingdom, Bronwyn Ann Ormsby, Tate Britain London, Aviva Burnstock, Courtauld Institute of Art London, Michael Schilling, The Getty Conservation Institute Los Angeles, Klaas Jan Van Den Berg, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam.

POSTERS

Ultramarine disease as influenced by pigment preparation

Alessa A. Gambardella, Rijksmuseum Amsterdam, Kokkie Schnetz, University of Amsterdam
Roel Van Elsas, Vrije Universiteit Amsterdam, Pieter Iedema, University of Amsterdam,
Katrien Keune, Rijksmuseum University of Amsterdam

Visualizing the invisible – Detection of inorganic surface coatings on TiO₂ pigments in a paint film using STEM-EDX mapping

B.A. Van Driel, Rijksmuseum Delft University of Technology Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam/Delft, K.J. Van Den Berg, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam, L. Steyn, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) University of Amsterdam, B.D. Rossenaar, Akzonobel – Research, Development & Innovation Deventer, Dik, Delft University of Technology Delft,

Material and light in the Damascus Room, Dresden

Jessica Hensel, Hensel Restauratie Amsterdam, The Netherlands

Cleaning modern oil paints: The removal of imbibed surface dirt. Towards an integrated conservation methodology for the assessment, contextualization and treatment of imbibed surface dirt on unvarnished modern oil paintings

Lise Steyn, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) University of Amsterdam (UvA) Amsterdam, Maartje Stols-Witlox, University of Amsterdam (UvA), Ella Hendriks, University of Amsterdam (UvA) Amsterdam. Klaas Jan Van Den Berg, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) University of Amsterdam

From wood ash to pearl ash: Historic alkaline cleaning agents and their impact on oil paint

Joana Devesa, Universidade NOVA de Lisboa Caparica, Portugal, Leslie Carlyle, Universidade NOVA de Lisboa Caparica, Portugal, Maartje Stols-Witlox, University of Amsterdam Amsterdam,

Indoor climate-induced degradation differences of mature oil paintings

Katrien Keune, Rijksmuseum University of Amsterdam, Zara Huijbregts Eindhoven University of Technology Eindhoven, Rick Kramer Eindhoven University of Technology Eindhoven, Joen Hermans, University of Amsterdam, Selwin Hageraats, Rijksmuseum Amsterdam, Henk Schellen, Eindhoven University of Technology Eindhoven, Margriet Van Eikema Hommes Delft University of Technology, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Delft/Amsterdam,

The forgotten “New De Mayerne” MS Sloane 1990 – Comparative overview of an understudied primary source.

Jenny Boulboullé Utrecht University Utrecht, The Netherlands

A drop or two’: Late medieval recipes on the use of resins and varnishes in paints

Indra Kneepkens University of Amsterdam Amsterdam,

'A l'usage des artistes peintres' (Blockx 1881)? Audience and readership of historical recipe books, 1550–1900

Maartje Stols-Witlox University of Amsterdam

Sustainability in Conservation: Student Ambassador Program

Caitlin Southwick, University of Amsterdam, Jane Henderson Cardiff University Cardiff, United Kingdom, Raven Todd Dasilva, University of Amsterdam

The yellowing of polymer fills in vessel glass: A retrospective assessment involving FTIR characterisation

Norman H. Tennent, University of Amsterdam, Stephen Koob, Corning Museum of Glass Corning, Suzan De Groot, Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) Amsterdam,

The application of an analytical protocol for the quantitative detection of ionic species on the surface of unstable glass in museum collections

Guus Verhaar, University of Amsterdam/Rijksmuseum Amsterdam, Maarten R. Van Bommel University of Amsterdam, Norman H. Tennent University of Amsterdam.

Nawoord

Ik wil het bestuur nogmaals hartelijk bedanken voor de reisbeurs die ik mocht ontvangen en waardoor ik in de gelegenheid was dit congres te bezoeken. Het was een zeer gedenkwaardig congres voor mij, mede dank zij de medaille die ik mocht ontvangen. Het congres was voor mij en voor velen met mij de uitgelezen plek om nieuwe contacten te leggen en oude vrienden uit de hele wereld, weer te zien. Een zeer goed georganiseerd congres met zeer veel interessante lezingen, kortom ICOM-CC maakte het weer waar! En stelt nooit teleur!